

AHMET KABAKLI

"Kur'an-ı

Kerim'de

Züleyha"

AYLIK FIKIR VE
SANAT DERGİSİ

EDİBİYAT

ASIM 7991

1957

YATIS 000

1957

KAZIM YETİS

"Eğitimde

psikolojik

yıkım"

YUNUS EMRE HAFTASI YAPILDI. DÜNYA SAİRLER KONGRESİ.

KARADENİZ'DEN BAKINCA, MİLETVEKİLİ KİMİN TEMSİLCİSİDİR?

Çağdaş Türkistan Türk Edebiyatı Üzerine Notlar

Türkistan'da bugün Özbek Türk şairleri arasında en önde gelen adlardan biri Erkin Vahid'dir. 28 Aralık 1936'da Ferğane vadisinde doğan Erkin Vahid 60. ve 70. yıllarda yayınladığı şiirlerinde, insan ruhunun derinliklerindeki hürriyet aşkını ustalıklarla işlemiş ve bu yüzden o dönemdeki baskıcı devlet yönetimine ters düşmüştü. Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayan milletlerin dil ve kültürlerini "sovyetleştirme" (daha doğrusu Ruslaştırma) akımı devlet tarafından planlı bir şekilde uygulanırken, çeşitli Türk boylarına mensup başka cesur şair ve yazarlar gibi Erkin Vahid de, şiirleriyle bu dehşetli kampanyaya yıllarca göğüs gerdi.

YÜREĞİNDE MEKÂN TUTMUŞ KUL!

TİMUR KOCAOĞLU

Türkistan'da bugün Özbek Türk şairleri arasında en önde gelen adlardan biri Erkin Vahid'dir. 28 Aralık 1936'da Ferğane vadisinde doğan Erkin Vahid 60. ve 70. yıllarda yayınladığı şiirlerinde, insan ruhunun derinliklerindeki hürriyet aşkını ustalıklarla işlemiş ve bu yüzden o dönemdeki baskıcı devlet yönetimine ters düşmüştü. Sovyetler Birliği'ndeki Rus olmayan milletlerin dil ve kültürlerini "sovyetleştirme" (daha doğrusu Ruslaştırma) akımı devlet tarafından planlı bir şekilde uygulanırken, çeşitli Türk boylarına mensup başka cesur şair ve yazarlar gibi Erkin Vahid de, şiirleriyle bu dehşetli kampanyaya yıllarca göğüs gerdi. Erkin Vahid'in 1978'de yayınlanmış "Ana Tilim Ölmezd" (Ana Dilim Ölmez) adlı ünlü şiiri, kendi ana dillerini korumak isteyenlerin yüreğinde bir bayrak gibi taşınmıştı. Bugün için de önemini kaybetmemiş olan bu şiiri, Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine çok az değişikliklerle aktaralım:

ANA DİLİM ÖLMEZ

Bir bilgi dilciye cevap

Natık dedi:

--- "Taktirdir,

Bu irade cihanda.

Diller yok olur bir bir,
Bir dil kalır dünyada!",

--Ey vaiz, aşağı in,
Bu laf çıktı nereden?"

Nevay' ile Puşkin

Kalkıp geldi mezardan.

Kimi kızgın.

Kimi hayran,

Geldiler katar katar

Dante,

Şiller,

Ve Bayron

Firdevsi

Balzak, Tagor.

-- "Vazı bırak, birader,
Senin dediğin olmaz".

Hepsi dedi beraber:

-- "Ana dilimiz ölmez".

-- "Hey, bu nasıl bir inanç?"

Elinde uğurlu cam,

Fars dili için kazanç

Rübayı söyledi Hayyam.

İhtiraşlı, yürekli

Beranger sordu yaşla:

-- Acaba Fransız dili

Yok olur mu zamanla?"

Neruda, Lorka durdu

Servantes'in yanına
Kim bilip hançer vurdu
Ana dilim canına.

Fuzuli yandı: -- "azer
Dili gül gibi solmaz".
Hepsi dedi beraber:
-- "Ana dilimiz ölmez".

Kelebek gibi bunca
Renkli olsun sanat, dil.
Savaştık yüzyıllarca,
İçten arzu ettik, bil.

Değer yetirse sanki
Dillerdeki canlılık!
Gitti bugün, inan ki,
Mezardaki rahatlık.

"Faust" birden yanınca,
"Hamse"yi alev sardı.
Bir ses dünya boyunca
Dağlar aştı, dağıldı.
Bu ses yankılanmakta,
O hiç sönmez, tükenmez.
Herkes tekrarlamakta:
-- "Ana dilimiz ölmez!".

Taşkent'te çıkan Şark Yulduzu adlı edebiyat dergisinin Temmuz 1978 sayısında basılmış olan yukarıdaki şiirde, Türk, Doğu ve Batı edebiyatının ünlü şair ve yazarları ağızından bir milletin ana dilinin öyle kolaylıkla yok edilemeyeceği ustaca ifade ediliyor. Zaten, Sovyetler Birliği'nde Rus olmayan milletleri eritme siyaseti istenilen sonucu vermemiş, tersine bu siyasete karşı çeşitli milletlerin karşı koyma direnci daha da güçlenmiştir. 1985'den sonra "Yeniden Kurma" ve "Açıklık" prensipleri devletin ana siyaseti olarak kabul edilince, başka milletler gibi Sovyetlerdeki Türk boyları arasında da millî ve dinî uyanış hareketleri daha bilinçli bir düzeye ulaşmaya başladı. Yine de, 70 yıllık baskıcı bir devlet idaresinin kişiler üzerindeki ruhî etkileri henüz bütünüyle silinmiş değil! Geçmişteki gayri insani baskılar, yürekleri içinde sımsıkı yerleştikleri kimselerin özgürce hareket etmelerine imkân vermiyorlar. Cemiyetteki baskılar azalmışsa da, insanlar kendi yürekleri içinde gizlenmiş olan köleler yüzünden hâlâ baskı altındalar.

Şair Erkin Vahid'in "Yüreğinde Mekan Tutmuş Kul" adlı yeni şiirini okuyunca, insanların yüreğindeki o kölelerin ne müthiş varlıklar olduğunu dehşetle anladım. Özbekistanda halk hareketlerinin canlanması yolundaki çalışmalarını ve milletvekili seçildikten sonra siyasi işlerinin daha da yoğunlaşması sebebiyle, Erkin Vahid uzun bir süre şiir yazmadı. Belki de, şiirlerini yayınlamadı. Ancak, Taşkent'te yalnız Cuma günleri çıkan Özbekistan Edebiyatı ve San'atı adlı haftalık edebiyat gazetesinin 24 Mayıs 1991 tarihli sayısında, Erkin Vahid'in sekiz yeni şiirini

okuyunca, çağdaş Özbek Türk şiirinin en iyi temsilcilerinden biri olan bu ustanın şiir çeşmesinin henüz kurumamış olduğunu sevinçle kutladım. Bu yeni şiirleri arasındaki "Yüreğinde Mekan Tutmuş Kul" şiirini Türkiye'nin en güzel edebiyat dergisi olan Türk Edebiyatı okuyucularına sunmak arzusu içinde alevlendi. Bu şiirde, yüreğinin içindeki kuldan kurtulmak isteyen kişinin feryadını, çırpınışlarını ve cesaretini, Türkiye'deki şiirseverler ile birlikte duymak ve paylaşmak istedim. Aslında, Erkin Vahid'in bu şiirini belli bir ülke veya sistem ile sınırlamamak gerekir. Bu şiirdeki ana düşünce evrensel (cihanşümül) boyutlara ulaşıyor. Bu şiiri okurken, ben de sanki kendi yüreğimin içinde gizlenmiş olan "kul"un varlığını ürperti ile hissettim! Erkin Vahid'in şiirini önce Türkiye Türkçesine az değişikliklerle aktarılmış şekilde okuyalım:

YÜREĞİNDE MEKAN TUTMUŞ KUL

Bilmem nasıl, neden, ne zaman
Hayatına girmiş, onu bul!
Başı eğik, dilsiz, yok isyan,
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

Kimden davacısam, anlamam,
Hangi meslek ve sistem mesul?
Gitmez gibi yer tutmuş sağlam
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

İşkenceden yetim bir kuşak,
Yasaklardan arta kalmış dul,
Eski toprak altında tuzak,
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

Sendin yükseklerdeki kartal,
Seninleydi Zülfikâr, Döldül.
Bugün güvercin gibi uysal
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

Ömür kaşla kirpik arası,
Dilenmeyi bırakmak makul.
Kullar içinde en karası,
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

Gel, uykulu gözünü açsın,
Öz haline kakhaha at, gül.
Öyle gül ki, içinden kaçsın
Yüreğinde mekân tutmuş kul.

Eğer bu şiir içindeki düşünceyi ve onun şairâne tasvirini beğendinizse, gelin bu kez, bu şiiri Özbek Türkçesindeki aslından okuyalım:

YÜREĞİNDE MEKAN TUTGEN KUL

Bilmem kandak, ne sebep, kaçan
Hayatına aşna bolgen ul-
Başı eğik, besöz, beisyan
Yüreğinde mekân tutgen kul.

Kimge da'va kılursen, bilmem,
Kaysı meslek, kay tüzüm mes'ul?

Ketmes bolib cay almış mehkem
Yüregingde mekân tutgen kul.

İskenceden yetim zürriyâd,
Katağandan beve kalgen tul,
Köhne zemin ka'ridan feryad
Yüregingde mekân tutgen kul.

Bürgüt eding, pervazı belend,
Senge hem yar Zulfikar. Düldül.
Neçük uval musıçe manend
Yüregingde mekân tutgen kul.

Ömür -- kaş-u kirpik arası,
Gedalıktan edalık ma'kul.
Kullar içre eng beçaresi
Yüregingde mekân tutgen kul.

Kel, uykulık közingni aç sen,
Öz halingden kah-kah urıb kül.
Şunday külki, içingden kaçsın
Yüregingde mekân tutgen kul.

Bu şiirin önce Türkiye Türkçesine aktarılmış şeklini okuyarak anlamını tam olarak kavradıktan sonra, onun Özbek Türkçesindeki asıl şeklini okumak, insana apayrı bir tat veriyor değil mi? Bir iki örnekten sonra, insanın gözü, Özbek Türkçesinde "k" ile başlayan bazı kelimelerin Türkiye Türkçesinde "g" ile başladığını (mesela, "kel" in "gel" olduğunu), Özbek Türkçesinde "bolmak" fiilinin, Türkiye Türkçesinde "olmak" olduğunu, bir de Türkiye Türkçesindeki bazı "n" ünsüz sesinin Özbek Türkçesinde "nazal n" sesiyle söylendiğini farkedebiliyor. Bir de dikkat ederseniz, Osmanlıca döneminde kullanılmış birçok Arapça ve Farsça kelime, bugün Özbek Türkçesinde hâlâ kullanılıyor. Bir de, "bürgüt=kartal" kelimesinde olduğu gibi, Özbek Türkçesindeki bazı hayvan adları, Türkiye Türkçesinden farklı.

Özbek Türkçesini anlamak o kadar da güç değil! Gelin, bunun güç olup olmadığını Erkin Vahid'in "Tüş" (Düş) adlı yeni şiiri ile deneyelim. Önce, bu şiirin Özbek Türkçesindeki aslını okuyalım:

TÜŞ
Bir ay boldı,
Tekrar-tekrar
Men bir hıl tüş köremen,
Tüşlerimde müdreb yürgen
El içide yüremen.
Ular bilen
Men hem müdreb
Asta kadem südreymen.
"Bu tüş", deymen,
"Uyğan"; deymen,
Uyğanalmay müdreymen.

Her tün şu hal,
Felek bergen
Bu ne bela kıynaktır!
E, Hüdayım,
Ey, Hüdayım,
Keçeng bunça uzaktır!
Yukarıdaki şiirde geçen "müdre-" fiili (uyuklamak),

"hıl" sözü (çeşit, tür), "asta" (yavaşça), "kadem südre-mek" (ayakları sürükleyerek yürümek), "uyğan" (uyan), "kıynak" (eziyet, işkence), "Hüda" (Tanrı) kelimeleri belki anlamayı biraz güçleştiriyordur. Bu kelimelerin anlamını şimdi bildiğimize göre, lütfen yukardaki şiiri yine bir kez okuyun. Şimdi daha iyi anlaşıldı mı? Bu şiiri Türkiye Türkçesine aktarırken ("çevirmek" veya "tercüme etmek" kelimelerini Türk lehçeleri arasındaki çeviriler için kullanmayı gönül istemiyor!) aşağıdaki gibi bazı kelime ve fiil değişiklikleri yapmak gerekiyor:

DÜŞ

Bir ay oldu,
Tekrar-tekrar
Ben bir tür düş görüyorum,
Düşlerimde uykulu gezen
Millet içinde yürüyorum.

Onlar ile
Ben de uyuklayarak
Yavaşça adım atıyorum.
"Bu düş", diyorum,
"Uyan" diyorum,
Uyanamadan uyukluyorum.

Her gece şu hal,
Felek vermiş
Bu ne bela, tuzaktır!
E, Tanrım,
Ey, Tanrım,
Gecen bunca uzaktır!

Taşkent'te çıkan Özbekistan Edebiyatı ve San'atı gazetesinin 24 Mayıs 1991 tarihli sayısında yayınlanmış yukardaki şiirin Özbek Türkçesindeki aslında "kıynak" keli mesinin anlamı eziyet, işkence olduğu halde, ben bu sözü Türkiye Türkçesine "tuzak" diye aktardım. Bunun basit sebebi, şiirin son mısrasındaki "uzak" kelimesi ile kafiyelenmek için "eziyet" kelimesi yerine "tuzak"ı seçtim! Bu değiştirme, o mısranın ve şiir bütününün anlamını bozuyor, tersine şiire daha uygun düşüyor. Bir Türk şivesinden başka bir Türk şivesine şiir aktarması yapılırken, bazen bunun gibi kelime ve deyim değiştirmeleri yapmak gerekiyor.

Özbek Türk şairi Erkin Vahid'in şiir dünyası hakkındaki bu sohbetimizi, onun kendi şiir anlayışını güzel bir şekilde tanımladığı bir dörtlüğü ile noktalayalım:

ŞAİR
Bütün ömür el içre kalıb,
Söz dürlerini termekdir işim.
Adamlarning öziden alıb,
Adamlarga bermekdir işim.¹
Erkin Vahid, 1963

1 - "Bütün ömür halk içinde kalarak / Söz incileri derlemektir işim / İnsanların kendisinden alarak / İnsanlara geri vermektir işim". Alındığı yer: Erkin Vahidov, *Yürek ve Akıl (Şiirler)*, Taşkent, 1963, sy. 33.